

Kliimaministeerium
info@kliimaministeerium.ee

Teie 05.08.2024 nr 1-4/24/3787, KLIM/24-0805/-1K

Meie 16.09.2024 nr 2-3/2072

Kliimakindla majanduse seaduse kooskõlastamine ettepanekutega

Austatud Yoko Alender

Täname, et olete esitanud Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumile kooskõlastamiseks Kliimakindla majanduse seaduse eelnõu.

Toetame eelnõu väljatöötamist ja pikaajaliste sihtide seadmist Eesti majanduse ja keskkonnahoidlikkuse arendamiseks. Olles põhjalikult tutvunud seaduse eelnõu ja sellele lisatud seletuskirjaga, oleme jõudnud järeldusele, et mitmed olulised punktid vajavad täiendavat selgitamist ja korrigeerimist. Alljärgnevalt toome välja meie peamised tähelepanekud ja ettepanekud.

1. Seaduse eelnõu sätestab kasvuhoonegaaside vähendamise eesmärgid, kuid ei esita selgeid juhiseid, milliste meetmetega, sh milliste eriseaduste ja määruste kaudu need eesmärgid ellu viiakse. Ettevõtja seisukohalt on oluline teada, kuidas eelnõus seatud eesmärgid teda mõjutama hakkavad. Sarnaselt paragrahvis 52 toodud põhimõtetele ja arvutusmetoodika väljatöötamisele on õigusselguse ja juriidilise sidususe huvides oluline, et sektorite eesmärkide elluviimise tagamiseks lisataks seadusesse volitusnorm koos meetmete ja tegevuste väljatöötamise tähtajaga. Näiteks paragrahv 18 kohaselt eelistatakse tehnoloogiate valikul võimalikult efektiivseid, ressursside mõistlikku kasutamist võimaldavaid ning võimalikult väikese keskkonnamõjuga, sealhulgas võimalikult vähese kasvuhoonegaaside heitega tehnoloogiaid. Pole aga selgitatud, mil moel ja mis hetkest hakkab põhimõtte rakendamine mõjutama ettevõtjaid. Kas põhimõtte rakendamine kajastub kriteeriumina riigi toetusmeetmetes või riigihangetes. Teiseks näiteks on paragrahv 40 lõige 2, mis väga positiivselt toob välja, et riik tagab, et kasvuhoonegaaside heite vähendamise või sidumise ja kliimasäästlike tehnoloogiate katsetamiseks vajalike tegevuslubade menetlus peab olema kiire ja efektiivne. Ettevõtjatele, sh välisinvestoritele oleks suur väärtus aga teada, mis ajaraamis riik plaanib sellised muutused ellu kutsuda.

Ettepanek: Õigusselguse tagamiseks peaks eelnõu ja seletuskirja tasandil olema selge, kuidas

eelnõu põhimõtteid rakendatakse, milliste meetmetega eesmärgid täidetakse ja milliste eriseadustega eesmärgid ellu viiakse.

2. Eelnõu § 29 lg (5) kohaselt antakse uusi maavara kaevandamise lube põlevkivi kaevandamiseks ainult selliste põlevkivikeemia või muude toodete tootmise eesmärgil, mida ei kasutata kütuse ega energiakandjana. Sisuliselt keelab säte Eestis edukalt toimiva ja tehnoloogiliselt arenenud põlevkiviõli tootmise transpordikütusena rakendamise eesmärgil, kuid eesmärk peaks olema KHG eesmärkide saavutamine tehnoloogianeutraalselt. Sellest tulenevalt on oluline sätestada tegevusele piiravad tingimused, mis võimaldavad ettevõtlusega jätkata juhul kui tehnoloogiline sidumine on võimalik.

Ettepanek: täiendada eelnõud § 29 lg 5 p 1 alapunktiga p.1 „Erandit lg 5 nimetatud reeglist saavad taotleda ettevõtted, mis rakendavad oma tegevuses kasvuhoonegaaside sidumist tõendatud viisil“ või „Erandit lg 5 nimetatud reeglist saavad taotleda ettevõtted, mille tegevuse kliimaneeutraalsus on tagatud“.

3. Eelnõu § 44 lg 3 p1 kohaselt koostatakse igal viiendal aastal, kolm aastat enne § 25 lg2 sätestatud eesmärgi mh ka konkurentsivõime hinnang. Eelnõu sätestab konkurentsivõime hinnangu koostamise kohustuse, kuid jätab selgusetuks hinnangu kasutatavuse ja rahastamise küsimused. Seletuskirjas esitatud selgituste kohaselt on negatiivsete mõjude ilmnemisel Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumil kohustus esitada mõjude leevendamise tegevusplaan koos ettepanekuga planeeritud meetmete muutmiseks. Juhime tähelepanu sellele, et seadus küll kohustab konkurentsivõime hinnangu koostama, kuid ei anna ülesannet sellega arvestada. Täiendava kohustuse tekkimisega on oluline eesmärgi elluviimiseks tagada ka rahaliste vahendite olemasolu. Mõõname, et esimese konkurentsivõime hinnangu puhul ei ole kliimaseaduse alusel rakendatud meetmed piisava aja jõustunud, et hinnata nende mõju konkurentsivõimele.

Ettepanek: Eelnevalt tulenevalt palume lisada viide rahastusele ning täiendada eelnõu analüüsi tulemuste arvestamise kohustuse osas.

4. Eelnõu § 17 sõnastuse kohasel tuleks KHG eesmärkide täitmisel soodustada nii palju kui võimalik konkurentsivõimelist ettevõtluskeskkonda ja majanduspoliitikat. Leiame, et mõlemat eesmärki tuleks kohelda võrdselt.

Ettepanek: Muuta § 17 sõnastust järgmiselt: Kliimamuutuste leevendamise ja kliimamuutustega kohanemise eesmärkide täitmine on kooskõlas majanduspoliitika ja konkurentsivõimelise ettevõtluskeskkonna soodustamisega.

5. Eelnõu § 22 sätestab ressursside kohapealse väärimise põhimõtte, mis on igati tervitatav ja oli ettevõtluse ja ressursikasutuse tööühma tulemustes olulisel kohal. Samas juhime tähelepanu, et seaduse eelnõu seab otsesid piiranguid ressurssikasutusele. Näiteks on maakasutuse eesmärkide täitmiseks eeldatavalt vaja piirata raiemahtu 1 mln tm aastas, mis otseselt vähendab kohapealseks väärimiseks suunatava ressursi mahtu ja otseselt ettevõtete konkurentsivõimet ning tulu riigieelarvele. Oluline mahtude vähendamine on ette nähtud ka põlevkivi ja turba sektorile. Nagu varasemalt öeldud, on oluline hinnata

kõigi muudatuste mõju nii ettevõtjale, sh puidu kättesaadavusele kui riigi tulubaasile. Ilma eeltoodud asjaolusid põhjalikult analüüsimate ei ole meie hinnangul võimalik teha ka järeldusi, kas valitud lahendused on sobivad, eesmärgipärased või mitte. Samuti, kas ettevõtlusvabaduse riive on proportsionaalne.

Ettepanek: Analüüsida ka küsimust, milline on 10 miljoni tihumeetrini raiemahu piiramise majanduslik mõju suhestatuna kauplemisühikute katmise kuluga. Juhul kui põhjalikum mõjude hindamine näitab eelnõu negatiivset mõju riigi tulubaasile, siis kaaluda puiduressursi kättesaadavuse hoidmist tänasega sarnasel tasemel.

6. Eelnõu § 32 lg 4 sätestab maakasutussektorile kohustuse kompenseerida muudes sektorites tekkivat KHG heidet, mida ei ole võimalik vähendada aga tehnoloogiliselt siduda. Juhime tähelepanu, et antud nõue on rangem kui LULUCF määрусega Eestile ettenähtud kohustus ja see on vastuolus “kõik sektorid panustavad” põhimõttega. Seletuskirja kohaselt seovad kõige enam süsinikku just keskealised metsad aga kui vaadelda metsade vanuselist struktuuri siis need on kaldu pigem küpsete ja valmivate metsade poole. Kuna maakasutussektoris hinnatakse üksnes muutus eelmise aasta suhtes, siis saab arvestusmetoodika kohaselt maakasutussektor olla netosiduja üksnes siis kui metsamaa pindala oluliselt suureneb või metsa majandatakse kolmandiku võrra vähem kui seda juurde kasvab. See aga ei ole pikas perspektiivis võimalik ja toob kaasa rea probleeme, sh väiksema raiete eelduse kui metsade vanus seda eeldaks. See on aga vastuolus tootlikkuse, puidu kvaliteedi tagamise põhimõtte ja metsade kliimamuutustele vastupanuvõime kasvatamisega (küpsetes metsades raiete edasilükkamine suurendab haiguste, tormi jne riski).

Ettepanek: muuta § 32 lg 4 kustutada ja lõiked 2-3 ja sõnastada järgnevalt:

(2) Maakasutussektori heitkoguste vähendamise eesmärk aastaks 2030 on saavutada kasvuhoonegaaside heite ja sidumise tasakaal.

(3) Maakasutussektori eesmärk on olla kasvuhoonegaaside netosiduja alates 2050. aastast.

7. Eelnõu § 53 seab Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumile kohustuse osaleda kliima- ja keskkonnameesmärkidega võrreldes vastassuunaline mõjuga majandusmeetmete tuvastamises. Sätte sisu ei ole kooskõlas seletuskirjas esitatud mõttega. Mõistet “majandusmeede” ei ole seaduse eelnõus avatud, mistõttu võib mõistet defineerida äärmiselt laialt. Seletuskirja kohaselt on säte vajalik selleks, et lõpetada fossiilkütuste toetamine ja kasutamine avalikus sektoris aastaks 2040, mis on oluliselt kitsam seaduse sättest. Viidatud Riigikontrolli auditi järeldus avab laiemat vaate. Enamik ettevõtlust ja majandust toetavatest meetmetest võivad olla kliimat koormav mõju, seda ka rohetehnoloogiate puhul, kuid see ei peaks olema piisav põhjus meetmete lõpetamiseks. Tuleb arvestada, et ettevõtlus on finantsallikaks, mis aitab rahastada tegevusi, mis on vajalikud kliimaeesmärkide saavutamiseks. Lisaks võib positiivne majandusmõju olla oluliselt suurem kui negatiivne keskkonnamõju. Ainuüksi koormus kekskonnale ei ole piisav põhjus teatud tegevuste keelustamiseks; mõju peab olema ka piisavalt ulatuslik, et sellist otsust langetada. Samuti peaks selliste meetmete puhul arvestama mitte ainult mõju suunda, vaid ka selle ulatust ja kaasnevaid mõjusid laiemalt. Poliitikakujundajale peab jääma kaalutlusõigus meetmete rakendamisel, arvestades samas ka eesmärke, mis ei ole otseselt seotud kliima ja keskkonnaga.

Ettepanek : Kustutada § 53 ja tegeleda meetmete muutmisega kaasuspõhiselt.

8. Kliimakindla majanduse seaduse eelnõuga planeeritud muudatuste kogumõju ei ole piisavalt hinnatud ja vajab täiendamist, samuti ei ole seletuskiri kooskõlas mõjude hindamise metoodikaga (<https://www.just.ee/oigusloome-arendamine/hea-oigusloome-janormitehnika/oigustloovate-aktide-mojude-hindamine>). Olulised puudujäägid on just sotsiaal- majanduslike mõjude hindamises ja analüüsis. Eelnõu seletuskirjast ei selgu, et oleks terviklikult hinnatud seaduse mõju Eesti regionaalarengule ja maapiirkondadele. Seletuskirjas jääb ebaselgeks alternatiivsete stsenaariumite olemasolu ja neile puuduvad viited. Meie andmetel on osa mõjude hindamise protsessist veel pooleli, kuid seletuskirjast sellekohased viited puuduvad. Enne uuringute lõplikku valmimist ei ole võimalik hinnata sätete tegelikku mõju. Esitatud majanduslike mõjude hinnangud ei ole järjekindlad, tihti puuduvad konkreetsete väidete toetuseks asjakohased viited ning esineb lihtsalt optimistlikke tulevikukirjeldusi (nt tervislikum ja inimhõlmeline linnaruum, mis meelitab välistööjõudu). Ehkki üksikute infokildude seas on olemas väärtuslikke andmeid, puudub terviklik ja sidus ülevaade, sealhulgas investeringute ja iga-aastaste mõjude osas. Samuti tekib küsimusi esitatud andmete usaldusväärsuse ja nendest tehtud järelduste kohta (näiteks põlevkivielektri tootmise lõpetamisel Eesti Energias 400-600 töökoha kaotus, kui täna töötab selles valdkonnas kolm korda rohkem inimesi, millele lisanduvad teenindavad töökohad (allikas Eesti Energia majandusaasta aruanne 2023)).

Seletuskirja mõjude analüüsi alajaotuses on märgitud, et energeetikasektori kasvuhoonegaaside heitkoguse vähendamiseks tuleb eelistada tuule- ja päikeseelektrijaamu ning gaasielektrijaamu ja kasutada elektrisalvestustehnoloogiaid. Samas puudub seletuskirjas informatsioon selle kohta, millal ja milliseid investeringuid see nõuab ning kas turul on juba olemas sobivad lahendused, sealhulgas salvestustehnoloogiad. Palume lisada seletuskirja vastavad täpsustused.

Energia kättesaadavus ja hind on kõikidele majandussektoritele kriitilise tähtsusega. Sellest lähtudes tuleb hinnata, milline mõju kaasneb energeetikasektori kasvuhoonegaaside heitkoguse vähendamisega seoses elektri- ja soojusenergia hindade muutusega ning kuidas see mõjutab Eesti ettevõtete ja elanikkonna majanduslikku olukorda. Palume täiendavalt selgitada nimetatud mõjusid ja lisada asjakohased andmed seletuskirja.

Energiaühenduste hoonete ja kvaliteetse ruumiloome osas juhime tähelepanu sellele, et mõju elanike ja leibkondade majanduslikule olukorrale peaks olema detailselt lahti kirjutatud ning selgitatud, kuidas on võimalik soodustada eramajade renoveerimist. Arvestades, et keskmisel Eesti leibkonnal võib kogu eramu renoveerimine osutada rahaliselt üle jõu käivaks, palume esitada meetmed, mis võiksid seda protsessi toetada. Oluline on lisada seadusesse paragrahv, mis kohustab iga meetme puhul eelnevalt välja arvestama võimalikud kulud, et ettevõtjatel oleks kindlus oma investeringute tegemisel ning tulevikuplaanide kujundamisel.

Planeerida tuleks täiendav aeg probleemkohtade lahendamiseks, seaduse ja seletuskirja täiendamiseks ning tellida seadusega planeeritavatele meetmetele sotsiaalmajanduslik mõju analüüs majandusele vastu igat meedet/alamakti ning kumulatiivselt. Lisaks tuleb hinnata mõju riigieelarvele.

Ettepanek: viia seletuskiri vastavusse normtehniliste nõuetega arvestades eeltoodud kommentaare.

9. Kliimakindla majanduse seaduse eesmärkide ja võimalike lisameetmete osas ettepanekute

tegemiseks kutsuti kokku mitmed sektorიაalsed töörühmad, sealhulgas ettevõtluse ja ressursikasutuse töörühm, kuhu kaasati selle valdkonna eksperdid, huvirühmad ja ettevõtjad. Kui teiste sektoriaalsete töörühmade kohtumiste viited on leitavad seletuskirjast, siis ettevõtluse ja ressursikasutuse töörühma töö tulemuste kohta puuduvad vastavad viited, mistõttu jääb arusaamatuks, kas töörühma ettepanekuid on arvestatud. Töörühma töö tulemsutes on mitmeid tööstuse esindajate ettepanekuid, mida saab edaspidistes protsessides edukat kasutada. Näiteks viide NIMBY efekti vähendamise võimalustele jt.

Ettepanek: täiendada seletuskirja ettevõtluse ja ressursikasutuse töörühma töö tulemustele.

10. Paragrahvid 25-32 käsitlevad heitkoguste vähendamise eesmäärke, kuid võrdlusaastaks on valitud 2022. Kui vaadelda Euroopa Liidu tasandil kujundatavat kliimapoliitikat ja määruseid, mis reguleerivad vähendamise sihttasemeid, on baasaastateks valitud 1990 ja 2005, ning teatud valdkondade eesmärkide seadmisel kasutatakse veel teisi võrdlusaastaid. Seletuskirjast ei selgu, miks on valitud baasaastaks just 2022 ja kuidas see suhestub Euroopa Liidu poolt seatud võrdlusaastatega.

Ettepanek: Täiendada seletuskirja baasaastate ja sihttasemete osas.

11. Juhime tähelepanu sellele, et eelnõu terminoloogilise selguse ja üheselt mõistetavuse huvides on oluline täiendada määratletud mõistete loetelu, sealhulgas mõisted nagu "soojussaare efekt" ja teised defineerimata mõisted. Normitehniliselt oleks otstarbekas ja õigusselgust suurendav, kui koondada defineerimist vajavad mõisted ühte paragrahvi.

Ettepanek: täiendada mõistete loetelu.

12. Vastavalt eelnõu seletuskirjas väljatoodule oli 2022. aastal kogu tööstussektori kasvuhoonegaaside heitkogus 2 147 000 tonni CO₂ ekvivalenti, mis moodustab 15% kogu Eesti heitkogusest, kusjuures põlevkiviõlitööstus moodustas sellest 1 563 970 tonni CO₂ ekvivalenti ehk 73%, ja muu töötlev tööstus kokku 583 030 tonni CO₂ ekvivalenti ehk 27% kogu tööstussektori heitkogusest. Sellest lähtuvalt tuleks tõsiselt kaaluda, kas heitkoguse kasvule piirmäära seadmine on otstarbekas, arvestades muu töötleva tööstuse marginaalset osakaalu kogu heitkogustes. Viidatud piirmäärad ei ole seatud üksnes muule töötlevale tööstusele, vaid ka ehituses tarbitud kütustest, tööstusprotsessidest, külmutusseadmetest ja ressursikasutusest tulenevate kasvuhoonegaaside kohta, mis muudab muu töötleva tööstuse jaoks olukorra ebamääraseks. Leiame, et tööstussektori (välja arvatud põlevkiviõli tootmine) eesmärgid (heite suurendamine paragrahv 29 lõige 4) on sisuliselt põhjendamata. Kui klinkri põletamine ei taastu, siis uute tänapäevaste tööstuste lisandumine ei põhjusta samas mahus kasvuhoonegaaside emissiooni. Võib eeldada, et tegelikkuses jääb osa tööstuse (välja arvatud põlevkiviõli tootmine) kasvuhoonegaaside kasvatamise eesmärgist täitmata, mis tähendab, et tekib kasutamata kasvuhoonegaaside puhver, mida saaks kasutada teiste valdkondade võimalike puudujääkide katmiseks, nii et kogu eesmärk oleks siiski täidetud. Samas on eelnõus end nn kinni kirjutatud ja ei ole jäetud paindlikkust. Suure tõenäosusega ei ole võimalik kõiki eesmäärke soovitud viisil saavutada ning eesmärgid ei ole ka kulutõhususe mõttes kooskõlas (teatud valdkondades on eesmärkide täitmine lihtsam ja odavam kui teistes).

Ettepanek: valdkondades, kus eesmärgi täitmine on lihtsam ja nn graafikust ees, võiks

olla võimalik katta teiste valdkondade, kus eesmärkide täitmine on raskem ja kallim, puudujääke (ajutiselt), samas täites üldist kogu riigile seatud ja rahvusvaheliste kohustuste raames võetud eesmärgid.

13. Eelnõu kohustuste täitmiseks sätestatakse täiendavad nõuded aruandlusele, kuid sisuliselt ei ole hinnatud, kui suur koormus kaasneb avalikule sektorile aruannete koostamisega. Koalitsioonilepe 2024-2027 seab eesmärgiks: "Vähendada reguleerimist ja kehtestame reegli, et iga uue ettevõtetele halduskoormust toova nõude kehtestamiseks tuleb tühistada üks olemasolev nõue." Eelnõust ei nähtu, milliseid halduskoormust tekitavaid nõudeid kavatsetakse tühistada kompensatsioonina eelnõuga sisse seatavate nõuete vastu. Nii nagu ettevõttele jaoks on oluline halduskoormust ja bürokraatiat piirata, peaks ka riik hoidma tasakaalus või isegi vähendama aruandlusega seotud tegevusi, eriti arvestades vajadust leida kärpekohad, kuid ka pikemas perspektiivis. **Ettepanek: Kaaluda aruandlusnõuete lihtsustamist**
14. Eelnõu § 49 lg 4 kohaselt koosneb Kliimanõukogu ekspertidest, kellel on laialdased ja kõrgetasemelised kliimavaldkonnaga seotud akadeemilised teadmised tehnoloogia, energeetika, liikuvuse ja ruumiloome, põllumajanduse, looduse, majanduse, kliimateaduse uuringute ja keskkonnaga seotud tervise- ja käitumisuuringute alal. Loetelust on puudu viide tööstuse ja kohalike ressursside väärimist toetavale kõrgetasemelisele teadmisele.

Ettepanek: lisada loetellu tööstussektori esindaja

15. Eelnõu § 34 lg 1 kohaselt võib riigiasutustest igaühele CO₂ mõju hindamise ülesande panek kaasa tuua erinevaid lähenemisi hindamissüsteemile, mille tulemusel pole samalaadsete asutuste hindamistulemusi võimalik võrrelda. Soovitame kaaluda võimalust koondada teadmine ühe allasutuse kätte, kes kogub asutustelt ühetaoliselt esitatud sisendandmed, arvutab jälje ja saadab tagasi tulemuse. Tulemuse alusel saab asutus iseseisvalt koostada tegevuskava jälje vähendamiseks tulevikus. Hindamist võiks lisaks Riigiasutustele rakendada ka riigile kuuluvad SA-d ja MTÜ-d. Juhul, kui riigil on üks kasvuhoonegaaside jalajälje arvutusoskusega asutus, ei pea iga asutus arvutusoskuse kompetentsi omama, sest see nõuab oskusteavet ja turg on asjatundjatest tühi. Lisaks on arvutamine oskajale lihtne ja arvutamine ühele asutusele võtab vähe aega. Probleem on andmete kogumine, andmekoosseisude täpsustamine, andmete aluseks olevate dokumentide sisu muutmine (näit e-arvetel CO₂ mõõtmiseks vajalike andmeväljade puudumine v e-arvetelt andmekorje võimalus ainult käsitsi).

Ettepanek: Kaaluda lg 1 sõnastuse täpsustamist „Riigiasutused ja riigile kuuluvad MTÜ-d ja SA-d esitavad andmeid ja saavad rakendusasutusest kasvuhoonegaaside jalajälje hinnangud, mille alusel näevad ette meetmed asutuse ja tema teenuste kliimamõju vähendamiseks“. Rakendusasutusele esitatavate andmete koosseisu ja tähtsust kinnitab kliiminister oma määrusega.

16. Leiame, et eelnõu § 34 lg 5 sõnastus „avalik sektor arvestab hangete korraldamisel kasvuhoonegaaside heite mõjuga, sealhulgas tuleb alates 2030. aastast hinnata uute suuremate taristuobjektide süsinikujalajälge“ vajab muutmist. Ettepanek sätestada lg 5 kahe eraldi lausena ja jätta teisest lausest välja sõnad „sealhulgas“ ja „suuremate“, millest viimane on defineerimata.

Ettepanek: sõnastada sätte teine lause järgmiselt: „Alates 2030. aastast tuleb hinnata

taristuobjektide süsinikujalajälge“.

17. Eelnõu § 40 lg 1 dubleerib Riigihangete seadus (RHS) § 77 lg 7. Eelnõu säte dubleerib RHS-i delegatsiooninormi, mille alusel on kliimaministril õigus igas hankevaldkonnas kehtestada keskkonnahoidlikud hankimise tingimused. Keskkonnahoidlikud tingimused oleksid hankijatele rakendamiseks kohustuslikud, § 40 lg 1 sätted ei oleksid soovituslikud ja alternatiivsed. Kokkuvõttes puudub vajadus Kliimakindla majanduse seadus (KMS-i) eelnõus keskkonnahoidliku hankimise regulatsiooni korrata. Ettevõtjaskond ootab valdkondlike keskkonnahoidlike reeglite kehtestamist, mis loovad kliimasäästlike toodete – teenuste ostmiseks hankekohuslastele mõõdapääsmatud reeglid ja tekitab säästlike lahenduste järele turule nõudluse. Hankevaldkondi on üle 200, aga keskkonnahoidlikke tingimusi on kliimaminister kehtestanud ainult 6-le.

Ettepanek: Täiendada keskkonnahoidlike hangete tingimusi kõigis valdkondades.

18. Eelnõu § 40 lg 3 „Avalik sektor soosib planeeringute kaudu vähese kasvuhoonegaaside heitega tehnoloogiate katsetamiseks mõeldud alade rajamist“ jääb liialt deklaratiivseks. Soovitame kaaluda täiendava volitusnormi lisamist või viidet lisada säte Planeerimisseadus § 12 täiendusena. Planeerimisseadus ei tunne mõistet „soosima“. Avalik sektor Valitsuse mõistes saab „soosida“ eriplaneeringu algatamisega, kuid tervet riiki see ei hõlmaks. Kohalik omavalitsus on aga oma planeerimisotsustes vastavalt võimude lahususe reeglile sõltumatu ja iseseisev.

Ettepanek: Täiendada Planeerimisseadust, näiteks kaaluda § 12 sõnastusse „vähese kasvuhoonegaaside heite“ lisamist.

19. Palume täiendada eelnõu § 38 Linnaruumi ja looduse lõimimise kava lg 1 sõnastust planeeringu (nt üldplaneeringu teemaplaneering) koostamise võimalusega.

Ettepanek: sõnastada § 38 lg 1 vastavalt: “Kohaliku omavalitsuse üksus koostab vähemalt 10 000 elanikuga linna kui asustusüksuse kohta linnakeskkonnas kliimamuutustega kohanemiseks käesoleva seaduse § 35 lõike 2 punktides 1, 2 ja 4 nimetatud meetmete võtmiseks eraldi dokumendina või energia- ja kliimakava, planeeringu või muu arengudokumendi osana linnaruumi ja looduse lõimimise kava, milles seatakse muuhulgas rohealade osakaalu eesmärk linnas.“

20. Seletuskirjas teeme ettepaneku selgitada üldplaneeringu, kui olulisima kohaliku tasandi planeeringu olulisust ja selle seoseid kohalike arengukavade ja strateegiatega. Kliima on üleriigilise planeeringu „Eesti 2050“ üks katustemasid, mis mõjutab läbivalt ka teisi valdkondi. Üleriigiline planeering keskendub temaatiliste suuniste andmisele kestliku maakasutuse tekkeks, mis hõlmab ka maakasutusest tekkiva kliimamõju vähendamist.

Ettepanek: seletuskirjas palume seaduseelnõuga seotud strateegiadokumentidele lisada koostamisel olev üleriigiline planeering „Eesti 2050“.

21. Peame oluliseks, et kirjeldatud oleksid kliimakindla majanduse seaduse seosed teiste säästva arengu eesmärkidega. Eelnõu seletuskirjas ei ole kirjeldatud seoseid ülemaailmse „Säästva arengu tegevuskava 2030“ 17 eesmärgiga, samuti nimetatud tegevuskava elluviimise ülevaatega Eestis. Välja pole toodud vastavust säästva arengu riiklikule

strateegiale „Säästev Eesti 21“. Seletuskirjas puuduvad seoste kirjeldused „Eesti 2035“ viie strateegilise sihiga.

Ettepanek: seletuskirjas selgitada, et loodav kliimaseadus täpsustab säästva arengu seaduse ja ülemaailmse „Säästva arengu tegevuskava 2030“ (2017) põhimõtete elluviimist kliimapoliitika valdkonnas.

22. Eelnõu rakendamisel on olulise tähtsusega kohalike omavalitsuste ruumiotsused, mistõttu on oluline kohalike omavalitsuste pädevuse suurendamine kliimamõju vähendamise ja kliimamuutustega kohanemise teemadel. Ruumilise planeerimise valdkonnas on varasemalt kohalike omavalitsuste pädevusi suurendatud nii siseriiklikest kui ka struktuurivahenditest läbi viidud koolituste ja juhendite kaudu, eelarveliste vahendite olemasolul on võimalik tegevusi jätkata ja fookusi eelnõu prioriteetidega ühildada. Sarnaselt näiteks keskkonnakomplekslubade metoodikale võib ka ruumilise planeerimise valdkonnas olla vajalik täiendavate juhendmaterjalide koostamine (näiteks ühistranspordist lähtuv planeerimine). Ühtlasi toome välja, et eelnõu seadusena rakendumisel võib suureneka kaalutluste keerukus planeeringute koostamisel, mis peavad tulevikus eeldatavasti arvestama ka menetluses oleva seaduseelnõu põhimõtteid. See võib teatud juhtudel planeeringumenetlusi pikendada, mille tõenäosust aitab samuti vähendada planeeringu koostamise korraldajate (eelkõige kohalike omavalitsuste) pädevuse suurendamine.

Ettepanek: eelnõu seadusena jõustumisel on selle eesmärgipäraseks rakendamiseks äärmisel oluline seadus selgitamine, juhendmaterjalide koostamine ning koolituste läbiviimine kõigile rakendajatele, sh kohalikele omavalitsustele.

23. Tunnustame eelnõu koostajaid haavatavamate ühiskonnarühmade ja põlvkondadevahelise õigluse käsitlemise eest kogu ühiskonda puudutava seaduses. Üks läbivaid ettepanekuid on loomida soolise võrdsuse ja võrdsete võimaluste, sh ligipääsetavuse edendamine eelnõu põhimõtetesse ning kliimamuutuste leevendamise ja nendega kohanemise eesmärkidesse, samuti eelnõus sätestatud tegevustesse nende eesmärkide täitmisel. See tähendab, et lisaks eelnõu seletuskirjas välja toodud haavatavatele ühiskonnarühmadele teeme ettepaneku sõnastada eelnõus kohustus edendada eri soost, rahvusest (etnilise kuuluvusega), rassist, nahavärvusega, usutunnistusega või veendumustega, vanusega, puudega või seksuaalse sättumusega inimeste võrdseid võimalusi. (Täpsemad sõnastused toodud ettepanekutes.) See kaitstud tunnuste nimekiri tuleneb põhiseadusest, soolise võrdõiguslikkuse seadusest ja võrdse kohtlemise seadusest. Viisid, kuidas kliimamuutused ühiskonnas valitsevat ebavõrdsust suurendavad ning miks tuleb seetõttu võrdsuse edendamisele eraldi keskenduda, on avatud põhjalikult näiteks soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise voliniku tellitud ning Civitta koostatud uuringus “Võrdõiguslikkuse vajadused ja võimalused rohepöördes”^[1] (Civitta 2023):

Kliimamuutused suurendavad ühiskonnas valitsevat ebavõrdsust ning kliimamuutustega kohanemiseks ja nende mõjude leevendamiseks ette võetavad meetmed ei ole sotsiaalselt neutraalsed, st nad mõjutavad erinevaid inimesi ja inimrühmi erinevalt ning ka vastupidi – vaesuse jt sotsiaalsete lõhede vähendamine ning sotsiaalse ja soolise võrdsuse edendamine toetab

keskkonnaeesmärkide saavutamist. Näiteks:

- Teatud tüüpi leibkondadel – lastega pered, puuetega inimesi ja vanemaid inimesi hõlmavad leibkonnad – on kõrgem energiatarbimise vajadus, mistõttu on nad enam mõjutatud energiapuudusest, energiahindade kõikumisest ning neid ohustab nn energiaaesus.
- Inimeste valmisolek ja motivatsioon keskkonnateadlikuks ja -kestlikuks käitumiseks on erinev, nt naised ja nooremad inimesed on meestest ja eakamatest inimestest enam valmis keskkonnahoidliku käitumise nimel pingutama, seega langeb ka suurem osa kohustustest (nt majapidamistele pandud kohustused prügi sorteerida) naiste ja noorte õlule.
- Erinevate inimrühmade ressursikasutus on erinev – kui energiavajadus on väikelaste, vanurite ja puuetega inimestega majapidamistes suurem, siis transpordikasutuses on naised, lapsed ja vanemad inimesed keskkonnasäästlikumad, liikudes enam ühistranspordi, jalgrattaga või jala.
- Kliimamuutused tabavad valusalt puuetega inimesi, ohustades nende õigust elule, veele, toidule, tervisele, eluasemele, ligipääsetavusele, isiklikule liikuvusele, haridusele, tööle ja sotsiaalsele kaasatusele (Civitta 2023, lk 15–16, viited uuringus)

24. Eelnõus on viidatud haavatavatele ühiskonnarühmadele, kuid seda mõistet täpsemalt defineeritud ei ole. Selgituskirjas on haavatavaid ühiskonnarühmasid küll kirjeldatud, kuid mitte süsteemselt. Meetmete väljatöötamiseks ja mõjude paremaks hindamiseks on vaja seaduse tasemel selgelt välja tuua, mis rühmi antud kontekstis eraldi käsitlema peab. Kuna kõik haavatavad ühiskonnarühmad pole teada, võiks see olla avatud nimekiri.

Ettepanek: Defineerida ka eelnõus, keda on peetud haavatavate ühiskonnarühmade all silmas selle seaduse kontekstis.

25. Eelnõu § 13. Põlvkondadevahelise õigluse põhimõtte "Põhjendamatult suur koormus" jätab ambivalentseks, milline koormus oleks põhjendatud ja kelle silmis. Seetõttu teeme ettepaneku kasutada täpsemat sõnastust, mis võimaldab andmepõhist võrdlusemomenti: "suuremat koormust" (kui eelnevatel põlvkondadel).

Ettepanek: Muuta põlvkondadevahelise õigluse põhimõtte sõnastust. Kliimamuutuseid tuleb leevendada ja nendega kohaneda viisil, mis tagab, et ühe põlvkonna inimesed ei jäta tulevikus elavatele põlvkondadele suuremat kasvuhoonegaaside heite vähendamise ja kliimamuutuste tagajärgedega kohanemise koormat

26. Eelnõu § 14. Õiglase ülemineku põhimõtte. Seaduse eelnõu 4. peatükis sätestatud kliimaeesmärgid saavutatakse õiglaselt ja kaasavalt, arvestades sotsiaalset, majanduslikku ja keskkonnamõju, nii et ka haavatavatel sektoritel ja ettevõtjatel oleks võimalik oma

tegevust vastavalt kliimaeesmärkidele kohandada ning nii, et haavatavate ühiskonnarühmade säilenõtkus paraneb ja ülemineku käigus edendatakse soolist võrdsust ja võrdseid võimalusi. Haavatavad ühiskonnarühmad koosnevad eraisikutest – näiteks puuetega inimesed –, kelle haavatavus seisneb kliimamuutuste või kliimameetmete võimalikus negatiivses mõjus nende elule, tervisele, kodule või isiklikule heaolule. Haavatavad sektorid ja ettevõtted sisaldavad valdkondi ja äriühinguid, mille negatiivsete mõjudega n-ö pihtasaamine ei pruugi mõjutada nendes tegutsevate eraisikute elu või tervist samal moel. Seetõttu on selguse huvides oluline neid käsitleda eraldi. Soolise võrdsuse ja võrdse kohtlemise edendamise käsitlemine osana õiglase ülemineku põhimõttest annab põhimõttele täpse ja kehtivas õiguses sõnastatud tähenduse. Võrdsuse edendamise eesmärgil palume täpsustada, et haavatavad ühiskonnarühmad mitte lihtsalt ei pea saama oma tegevusi kohandada, vaid nende säilenõtkus võrreldes tänasega peab kliimameetmete rakendamise käigus paranema. Näiteks puudega või erivajadustega inimesed, kel on vaja autot, et liikuda, ei saa hakata kasutama ühistransporti, kui ühistransport pole neile ligipääsetav. Puuetega inimeste õiguste konventsiooni (<https://www.riigiteataja.ee/akt/204042012006>) osalisriigid kohustuvad tagama ja edendama kõigi puuetega inimeste kõigi inimõiguste ja põhivabaduste täielikku teostamist, sh arvestama puuetega inimeste inimõiguste kaitse ja edendamisega kõikides poliitikates ja programmides.

Ettepanek: Sõnastada õiglase ülemineku põhimõte selliselt, et see käsitleb füüsiliste isikute gruppi (haavatavad ühiskonnarühmad) eraldiseisvalt juriidiliste isikute grupist (sektorid, ettevõtjad). Samuti lisada õiglase ülemineku põhimõttesse eesmärk edendada soolist võrdsust ja võrdseid võimalusi.

27. Eelnõu § 27. Transpordisektori kasvuhoonegaaside heitkogus ja selle vähendamise eesmärkide lõike 3 sätestab, **et vähemalt 50 000 elanikuga linna territooriumil ühistransporditeenuse osutamiseks kasutatakse kõigile ligipääsetavaid nullheitega sõidukeid:**

1) taksoveo osutamisel alates 2035. aastast;

2) linnaliini bussiveol alates 2040. aastast.

Kliimaeesmärkide toetamiseks on vaja luua võimalus kõikidel inimestel ühistransporti kasutada. Sõidukid, mis on nullheitega ja neilt eeldatakse sama seaduse kohaselt maksimaalselt pikka kasutusaega, peavad kindlasti olema ligipääsetavad.

Ettepanek: Lisada ligipääsetavus tingimuseks nullheitega sõidukitele.

28. Üle 50 000 elanikuga linna on Eestis neli (Tallinn, Tartu, Narva, Pärnu)^[2]. Siinses kirjas toodud selgitustes ning ka kliimakindla majanduse seaduse eelnõu seletuskirjas on rõhutatud, et maapiirkondade ja väiksemate asulate inimesed on seoses transpordiga

haavatavamad inimgrupid. Eelnõus toodud kitsenduse tulemusel saavad nelja linna elanikud paremad võimalused kui ülejäänud Eesti elanikud, sh sihtgrupid, kes olid välja toodud haavatavatena. Inimesed väärivad võrdseid võimalusi olenemata elukohast. Keegi ei peaks olema sunnitud elukohta vahetama või oma liikumist piirama, kui tekib vajadus liikuda abivahendiga, aga kohalik ühistransport seda ei võimalda. Maapiirkondade ühistranspordi muutmine ligipääsetavaks on oluline mitmel põhjusel: väheneks omaste hooldamisega seotud autosõitude arv ja nende inimgruppide autosõitude arv, kel praegu ühistranspordi kasutamine pole võimalik. Harjumaa ühistranspordi uuringus^[3] vastas veerand küsitluteest, et nad võiksid autosõite vähendada, kui nende hooldatavad saaksid iseseisvalt liikuda. 2023. aastal oli Eestis ilmajäetusega leibkondades, kus kasvavad lapsed, isiklik auto ainult 3,8 % peredest^[4]. Ligipääsetav transport aitab kujundada rohelisi liikumisharjumisi. Näiteks kui pere loovad noored peavad ligipääsmatu ühistranspordi tõttu autoga liikuma hakkama, siis on vähetõenäoline, et nad hiljem autosõidu juures ühistranspordi kasutamise juurde naaseks.^[5] Lisaks rõhutab Regionaal- ja Põllumajandusministeeriumi kavandatud ühistranspordireform (varasema nimega liikuvusreform) vajadust kogu riigis tagada ühistranspordi ligipääsetavus^[6]. Ligipääsetavuse edendamine on läbiv teema strateegias Eesti 2035^[7]. Heaolu arengukavas 2023–2030 on kirjas, et lõimides ligipääsetavuse põhimõtte avaliku ruumi ja teenuste lahutamatuks osaks, loome kõigile ühiskonnaliikmetele võrdsed võimalused osaleda ja iseseisvalt toime tulla^[8]. Ühistranspordi mõjutavates kliimameetmetes tuleb ligipääsetavuse edendamine tagada, et vältida olukorda, kus kliimameetmetega seoses näiteks soetatakse sõidukeid, mis ei vasta teistele riiklikele strateegilistele sihtidele.

Ettepanek: Selgitada või muuta seda piirangut, miks on §-s 27 transpordi eesmärgid kitsendatud asulate suurusega.

29. Eelnõu § 33. kirjeldab kliimamuutustega kohanemise eesmärgid. Kui eeldatakse, et haavatavad grupid, näiteks puuetega inimesed, eakad ja väikelaste vanemad loobuksid isiklikest autodest ja hakkaksid tulevikus ainult ühistransporti kasutama (või isiklik auto pole neile finantsiliselt võimalik), siis ühistranspordi ligipääsetavus ei tohi sõltuda piirkonnast, aastaajast või ilmaoludest. Praegu on lumisel, libedal ja kuumal ajal nendel inimgruppidel liikumine piiratud. Palume taristuga seoses rõhutada lisaks kättesaadavusele ka ligipääsetavust. Civitta uuringus tuuakse mõned põhimõtted, mida transpordi ja liikuvuse vallas rohereforme planeerides võrdsuslõime vaatest silmas pidada:

- Madala sissetulekuga inimesed on transporditeenustele ligipääsu osas ebasoodsas olukorras: neil on väiksema tõenäosusega isiklik sõiduk ning nad sõltuvad tõenäolisemalt sõltuda ühistranspordi olemasolust ja sobivusest.
- Piirkondades ja olukordades, kus auto on olulistele teenustele ja võimalustele ligipääsuks vajalik, ohustavad meetmed isiklike sõiduautode kasutamise piiramiseks või kulude suurendamiseks sotsiaalset kaasatust ning võivad olla juba ebasoodsas olukorras olevate rühmade suhtes ebaõiglased – isiklikust sõiduautost loobumine on sageli võimalik vaid kõrgemal sotsiaalmajanduslikul järjel olevatele inimestele.
- Üleminekul kestlikele transpordivahenditele tuleks eelistada investeeringuid haavatavate sihtrühmadega piirkondades.

- Transpordi planeerimisse tuleb kaasata marginaliseeritud osapooli – eelkõige tuleb kavandada transpordisüsteeme, mis parandavad ebasoodsas olukorras oleva elanikkonna võimalusi, heaolu ja elukvaliteeti. (Civitta 2023, lk 25, viited uuringus)

Ettepanek: Lisada ligipääsetavus taristust sõltuvate teenuste tingimustele: 1) majanduse ja taristute toimimine mistahes kliimasündmuse avaldumisel nii, et taristust sõltuvad teenused on inimestele kättesaadavad ja ligipääsetavad.

30. Soolise võrdsuse ja võrdsete võimaluste edendamine on ministeeriumide töö kohustuslik osa, vastavalt SoVSile ja VõrdKSile. Kliimaseadus puudutab otseselt haavatavaid ühiskonnarühmi nagu näiteks vanemaealised või noored ja lapsed, rahvusvähemused, puuetega inimesed, kelle kaitse on nendes seadustes sätestatud, nagu ülaltoodud selgitustes täpsemalt avatud. Selleks, et valdkondlikud arengukavad ja tegevusprogrammid sisaldaksid sihtgrupipõhiselt läbimõeldud ja erinevate inimeste erinevate vajadustega arvestavaid tegevusi kliimamuutustega kohanemisel, on oluline, et soolise võrdsuse ja võrdsete võimaluste edendamine oleks üks käesolevas seaduses välja toodud eesmärkidest. Kliimamuutustega kohanemise eesmärkide ja nendega seotud avaliku sektori kohustuste sidumine soolise võrdsuse ja võrdsete võimaluste edendamisega on oluline, kuna erinevatel ühiskonnagruppidel on erinevad vajadused ja võimalused kliimamuutustega toime tulemisel. Kuidas on seotud ühiskondlik võrdsus kliimamuutustega, võib Civitta uuringu põhjal kirjeldada transpordisektori näitel:

Eri rühmad on transpordist erineval määral sõltuvad, veedavad transpordisüsteeme kasutades erineval määral aega, kogevad erinevaid probleeme ja riske, kulutavad sellele erineva osa oma sissetulekust jne¹². Väga palju on uuritud transpordi ja liikuvuse soolist mõõdet ja leitud, et naised liiguvad sagedamini jalgsi ja kasutavad ühistransporti, samas kui mehed kasutavad pigem isiklikku sõidukit. Sooline ebavõrdsus liikuvuses võib takistada naistel juurdepääsu sissetuleku teenimise võimalustele ja avaldada negatiivset mõju piirkonna majanduskasvu potentsiaalile. Transpordi ja liikuvusega seotud küsimuste sootundlik käsitlemine võib kaasa aidata transpordisektori dekarboniseerimisele ja edendada jätkusuutlikke transpordisüsteeme. (Civitta 2023, lk 23–24, viited uuringus). Seetõttu peame oluliseks, et soolise võrdsuse ja võrdsete võimaluste edendamine oleks kliimakindla majanduse seaduse eelnõus läbivalt sätestatud.

Ettepanek: Lisada võrdsete võimaluste edendamine kliimamuutustega kohanemise eesmärkide hulka ning avaliku sektori kohustuste hulka kliimamuutuste leevendamisel ja kliimamuutustega kohanemisel.

Täiendada eelnõu § 33 lõiget 2 punktiga 8. kliimamuutustega kohanemise eesmärgid 8) soolise võrdsuse ja võrdsete võimaluste, sh ligipääsetavuse edendamine kliimamuutuste leevendamise ja nendega kohanemise meetmete rakendamise käigus. Täiendada § 35 lõiget 2 (2) Avalikul sektoril on kohustus /.../ edendada ja eelistada looduspõhiseid lahendusi, mis: 4) edendavad soolist võrdsust ja võrdseid võimalusi, sh ligipääsetavust.

31. Seaduse seletuskirjas on mainitud Euroopa sotsiaalse kliimafondi kasutamist vaesusriski vähendamiseks. Kuigi see on oluline, siis hõlmab ainult ajutisi ja üksikuid tegevusi ning ei anna kindlustunnet, et vaesusriski vähendamine oleks jätkusuutlik. Näiteks eeldatakse eelnõu seletuskirjas, et elektrisõidukite hinnad ajapikku ühtlustuvad teiste sõidukitega,

kuid see ei tee neid ikkagi vaesematele inimestele kättesaadavamaks ega lahenda kohe tekkivaid probleeme kõigile võrdselt. Seaduses on vaja järjepidevat mehhanismi, mis kindlustaks, et kliimamuutuste vastased meetmed ei süvendataks vaesust haavatavates ühiskonnagruppides ning et leevendusmeetmed oleks kohe garanteeritud. Murekohtade sõnastamisel on sotsiaalse kliimafondi dokumendid abiks, sest seal toodud probleemistik ja sihtrühmade info on asjakohane ka käesoleva regulatsiooni valguses.

Ettepanek: Lisada kliimamuutustega kohanemise eesmärkide paragrahvi kliimamuutustest või kliimameetmest tulenev vaesusrisk inimeste õiguste ja tervise kaitse nimekirja. § 33. Kliimamuutustega kohanemise eesmärgid 2) 2) inimeste õiguste ja tervise kaitse, pöörates eriti tähelepanu enim haavatavatele inimrühmadele, keda kliimamuutuste negatiivsed mõjud kõige enam ohustavad, sealhulgas vähendades või leevendades negatiivset tervisemõju, haigestumust ja suremust, mis on tingitud ebasoodsatest ekstreemsetest ilmastikuoludest ja teistest kliimariskidest; ning kliimamuutustest või kliimameetmetest tulenevat vaesusriski;

[1] Helen Biin, Marit Napp (Civitta), 2023, Võrdõiguslikkuse vajadused ja võimalused rohepöördes. <https://www.volinik.ee/infomaterjalid/uuring-vordõiguslikkuse-vajadused-ja-voimalused-rohepoordes>

[2] Statistikaamet: RV0291U: RAHVAAARV, PINDALA JA ASUSTUSTIHEDUS, 1. JAANUAR | Elukoht, Aasta ning Näitaja. Statistika andmebaas

[3] Juuni 2017 - jaanuar 2018 Harjumaa, Kohila ja Rapla elanike liikumisviiside uuring. Küsitlusuuringu viis läbi AS Kantar Emor. Uuringu tellija: Maanteeamet https://www.transpordiamet.ee/sites/default/files/documents/2021-02/harjuliikuvusuuringu2017_aruanne2018.pdf

[4] Statistikaamet. https://andmed.stat.ee/et/stat/sotsiaalelu_sotsiaalne-terjutus-laekeni-indikaatorid_laste-vaesus-ja-toimetulek/LES821/table/tableViewLayout2

[5] Ramos, É.M.S., Bergstad, C.J., Chicco, A. et al. Mobility styles and car sharing use in Europe: attitudes, behaviours, motives and sustainability. *Eur. Transp. Res. Rev.* **12**, 13 (2020). <https://doi.org/10.1186/s12544-020-0402-4>

[6] Ühistranspordireformi kontseptsioon: [liikuvusreform-kontseptsioon-2024-05-31.pdf](https://www.agri.ee/et/teavitamine/2024/05/31/liikuvusreform-kontseptsioon-2024-05-31.pdf) (agri.ee)

[7] Riiklik strateegia „Eesti 2035“ [Aluspõhimõtted ja sihid | Eesti Vabariigi Valitsus](https://www.valitsus.ee/et/teavitamine/2023/05/18/aluspohimotted-ja-sihid-eesti-vabariigi-valitsus)

[8] Heaolu arengukava 2023-2030 [Heaolu arengukava 2023-2030.pdf](https://www.sm.ee/et/teavitamine/2023/05/18/heaolu-arengukava-2023-2030) (sm.ee)

Lugupidamisega
(allkirjastatud digitaalselt)

Erkki Keldo
majandus- ja tööstusminister

Kadi Kõiv
+372 5198 0272 Kadi.Koiv@mkm.ee

Krista Erg-Scacchetti
krista.erg@mkm.ee

Piret Karro
+372 5305 4180 Piret.karro@mkm.ee